

О. О. РОМАНОВА

(Харків, Україна)

СЛОВНИКОВА КОДИФІКАЦІЯ ТЕРМІНІВ ШВАЦЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті проаналізовано термінографічне подання термінів швацької промисловості. Розглянуто проблему кодифікації швацьких термінів.

Ключові слова: критерій, нормативність, словники, словникова кодифікація, уніфікація, унормування, швацька промисловість, термін.

Українська термінологія пройшла складний шлях формування. Сьогодні, в період бурхливого розвитку українських терміносистем, першочерговою постає проблема нормалізації термінології.

Як відомо, термінологія існує у двох вимірах: функціонування термінів (наукова й навчальна література, професійне спілкування) та фіксування термінів (словникарські праці, насамперед термінографічні). Для дослідження термінології будь-якої галузі знання та діяльності людини важливою є і сфера функціонування, і сфера фіксації термінів. В українському термінознавстві є багато наукових розвідок, у яких науковці аналізують саме сферу фіксації української термінології в багатьох аспектах: це праці Т. Михайлової, О. Медведь, О. Радченко, Т. Шубіної та багатьох інших дослідників. Останнім часом видано серію спеціальних словників, наприклад, будівничої, військової, медичної, хімічної, юридичної термінології тощо. На жаль, поза увагою науковців залишається така важлива галузь, як швацька промисловість. Зауважмо, що словникова кодифікація термінів швацької промисловості не була до цього часу об'єктом спеціального вивчення, що становить актуальність цієї наукової розвідки.

Завдання пропонованого дослідження — проаналізувати термінографічну фіксацію термінів швацької промисловості, тобто їх словникову кодифікацію, а також з'ясувати відповідність цих термінів кодифікаційним нормам української мови.

Терміносистема швацької промисловості кодифікована в другій половині ХХ — на початку ХХІ ст. Вона є однією з найрозвинутіших терміносистем, важливим складником сучасної національної термінології. Швацька промисловість, як і кожна галузь людської діяльності, має свою поняттєву базу та систему відповідних професійних найменувань. Українська термінологія швацької промисловості належить до нових шарів лексичної системи мови. Її формування залежить від багатьох лінгвістичних та позалінгвістичних чинників.

Розвиток швацької промисловості, перетворення її з кустарної в сучасне механізоване й автоматизоване виробництво, впровадження нових машин і матеріалів, удосконалення технології швацького виробництва супроводжуються розвитком її термінології. Із зникненням певних матеріалів,

деяких процесів праці виходять із ужитку й терміни, що позначають їх. І навпаки, поява нових видів одягу, механізмів, матеріалів викликає до життя й нові терміни. Часто для тих самих понять існує кілька різних термінів.

Щороку виходить у світ значна кількість літератури зі швацького виробництва. Іноді терміни, які вживають у друкованих матеріалах та усній мові, не відбивають суті поняття, неправильно орієнтують працівників. У деяких випадках вони є жаргонізмами. Все це ускладнює взаєморозуміння, можливість обміну досвідом між працівниками швацької галузі. Такі обставини викликали нагальну потребу в створенні галузевого словника, який охоплював би термінологію швацького виробництва на сучасному етапі його розвитку, який давав би не тільки переклади російських термінів, а й відтворив швацьку термінологію українського походження.

Теоретичним підґрунтям пропонованого дослідження є критерії нормативності термінологічних одиниць, розроблені українськими науковцями. На сучасному етапі розвитку українського термінознавства основним визнано системний критерій, тобто оцінку відповідності терміна системним можливостям української мови. Саме за цим критерієм переглядають зараз нормативність термінотворення й терміновживання багатьох одиниць, що функціонують у науковому та професійному вжитку. В останні роки виразився національний критерій, який вважається додатковим і тісно пов'язаним із системним. Отже, словникову кодифікацію термінів швацької промисловості ми аналізуємо з урахуванням двох описаних критеріїв нормативності термінологічних одиниць.

Зазначимо, що сьогодні в українській термінографії є лише одна словникарська праця, в якій зафіксовано саме терміни швацького виробництва. Оpubліковано словник у 1974 році, уклали його 15 авторів — О. Антипова, Г. Баєв та інші, редактор словника — мовознавець В. М. Білоноженко. Цей словник є перекладним (російсько-українським) та тлумачним — у ньому подано дефініції близько семисот термінів, якими користуються працівники швацької промисловості; по суті, він короткий [1].

Проведений аналіз російсько-українського тлумачного словника термінів швацького виробництва 1974 року дає підстави стверджувати, що в цій словникарській праці переважна більшість запропонованих до вжитку термінологічних одиниць утворена за питомими словотвірними моделями. Підкреслюючи позитивне в аналізованому словнику термінології швацького виробництва, варто разом із тим зазначити негативне та суперечливе у словниковій кодифікації термінів. За радянського часу у сфері функціонування української термінології з позамовних причин з'явилася велика кількість скалькованих із російської мови термінів, що фіксувалися в словниках. Це був тотальний процес, і він певною мірою позначився й на розвиткові терміносистеми швацької промисловості. За системним критерієм із цього словника й, відповідно, з цієї термінології має бути вилучена низка термінів. Наприклад: російський термін *бортовка* (вид тканини) перекладають українською *бортовка*; російський термін *державка* (це технічне пристосування до швацької машини) перекладають *державка*. Зауважмо, що в перекладній частині аналізованого словника скалькованих із росій-

ської мови термінів швацької промисловості небагато, але в дефініціях термінів знаходимо досить багато невиправданих кальок, що знижує якість словника.

Так, в українській частині словника послідовно кодифікуються назви професій, утворені за продуктивними словотвірними моделями української мови, й не пропонуються суфікси, властиві російській мові. Подаємо приклади російсько-українського перекладу таких назв: *закройщик* — *закрійник*, *запускальщик* — *запускальник*, *комплектовщик* — *комплектувальник*, *лекальщик* — *лекальник*, *обмельщик* — *крейдувальник*, *подрезчик* — *підрізувальник*, *прессовщик* — *пресувальник*, *резчик* — *різальник*, *утюжилщик* — *прасувальник*. Так само продуктивні словотвірні моделі використовуються в назвах різних деталей технічного обладнання швацького виробництва. Наприклад: *отпариватель* — *відпарювач*, *петлитель* — *петельник*, *ширитель* — *розширювач*, *тканедержатель* — *тканинотримач* (зауважмо, що останній термін скалькований із російської мови, але утворена ця калька засобами української мови). Як позитивне відзначимо також те, що в цьому словнику російський суфікс *-очн-* послідовно передається в українській мові такими словотвірними засобами: *браковочный* — *бракувальний*, *вырубочный пресс* — *вирубувальний прес*, *закрепочный* — *закріплювальний* та *закріпний*, *запошивочный* — *запошивний*, *подшивочный* — *підшивальний*, *расстрочный* — *розстрочувальний*, *сметочный* — *зметувальний*.

Із початком нормалізаційної роботи в українській термінології у 90-х роках ХХ ст. увага науковців була зосереджена саме на суфіксальних словотвірних моделях, які використовувалися в українських терміносистемах. Під впливом російської мови фахівці довгий час послуговувалися термінами з невласливими українській мові суфіксами, отже, одним із напрямів упорядкування української термінології стало усунення непродуктивних словотвірних моделей. Про це писали В. Перхач та багато інших науковців. Проведений аналіз кодифікованих термінів швацької промисловості дозволяє стверджувати, що саме в цій терміносистемі вже в 70-х роках ХХ ст. усталилося багато мовних одиниць із такими словотвірними моделями, які відповідали системним можливостям української мови. Ми підтримуємо думку О. Радченко, що у 70-х роках минулого століття одним із критеріїв нормативності в українському термінотворенні та терміновживанні було орієнтування на російську мову. Аналіз термінографічної праці цього періоду, в якій кодифікувалися терміни швацького виробництва, дозволяє стверджувати, що в досліджуваній термінології на словотвірному рівні цей критерій виявлявся найменшою мірою порівняно з іншими терміносистемами української мови. Отже, у 70-х роках ХХ ст. фахівці швацького виробництва одержали словник, який сприяв упровадженню національних мовних одиниць у їхнє професійне спілкування.

Досить суперечливим у словнику є подання українських віддієслівних іменників. Останнім часом науковці технічного профілю наголошують на тому, що для забезпечення однозначного розуміння професійної комунікації важливим є розрізнення віддієслівних іменників, які називають предметну дію недоконаного виду, предметну дію доконаного виду та

результат дії. На пропозицію В. Моргунюка, це назва дії, назва події та наслідок події. У багатьох випадках укладачі аналізованої праці правильно, на наш погляд, перекладають російські віддієслівні іменники. Наприклад, *количественная приемка тканей* — *кількісне приймання тканин*, *маркировка* (це прикріплення до виробу товарного ярлика) — *маркування*, *подмелка* — *підкрейдовування* та *підкрейдування*, *подрезка* — *підрізування*, *разбраковка* — *розбракування*. Однак викликає заперечення український переклад таких російських термінів: *пачковая передача* (це передавання окремих деталей або комплектів деталей виробу від одного робітника до іншого) — український переклад *пачкова передача*; *влажно-тепловая обработка* — *волого-теплова обробка* (зауважмо, що в словнику в усіх значеннях уживається тільки *обробка*).

На жаль, у словнику це не поодинокі приклади. Наголосімо, що в дефініціях термінів досить часто віддієслівні іменники вживаються неправильно. У деяких випадках в українському перекладі російського віддієслівного терміна-іменника пропонуються одночасно правильний переклад і небажаний переклад. Наприклад: у російській частині словника термін *вирубка* подано з позначкою “то же, что и вырубывание”; відповідно в українській частині запропоновано терміни *вирубка* й *вирубубання* як тотожні за значенням. Однак дефініція російського терміна *вырубка* передбачає український переклад тільки *вирубубання*. Цей термін має таке значення: “заготовлювання деталей одягу з одного або кількох шарів матеріалу видавлюванням контурів спеціальним різальним інструментом на вирубувальних пресах”. Аналогічні помилки спостерігаємо в перекладах російських термінів *комплектовка* (запропоновано *комплектовка* та *комплектування*), *кройка* (запропоновано *кросення* та *крій*, але в той же час до російського терміна *крой* “вирізані деталі одягу” теж подано *крій*) та інших термінів. Сьогодні чітке розрізнення вживання українських віддієслівних іменників пропонує більшість сучасних словників та державних стандартів, тому аналізований словник, маючи багато позитивних рис у мовному плані, гальмує впровадження у професійний ужиток того нового, що запропоновано українськими термінологами в останні роки.

На початок ХХІ ст. спеціалісти швацької промисловості не мають термінографічної праці, яка б засвідчила всі зміни, що відбулися майже за 37 років у кількісному та якісному складі терміносистеми, якою вони користуються. Терміни цієї галузі знання й діяльності людей кодифіковано в загальномовних перекладних та тлумачних словниках, а також у спеціальних словниках, у яких подано загальну технічну термінологію. Сьогодні найбільше термінів швацької промисловості зафіксовано у “Великому тлумачному словнику української мови” за ред. В. Бусела та “Російсько-українському словнику” за ред. В. Жайворонка. Але оскільки ці словники є загальномовними, вони, по-перше, не подають аналізовану терміносистему в усьому її обсязі, по-друге, майже не кодифікують складені терміни, якими користуються фахівці цієї галузі виробництва. За ті 37 років, що минули від публікування російсько-українського тлумачного словника термінів швацького виробництва, досліджувана терміносистема поповнилася великою

кількістю аналітичних термінів, які мають бути кодифіковані й запропоновані фахівцям як нормативні одиниці української термінології. Суспільству, фахівцям, освітянам конче потрібні тлумачні словники, якими б користувалися викладачі й студенти технічних вишів із відповідною професійною орієнтацією, фахівці з різних галузей швацької промисловості, наукові працівники.

Подальша робота над поповненням термінології швацької промисловості, її унормування, гадаємо, має будуватися з огляду на специфіку галузі та відповідати і внутрішньонаціональним потребам науки, і рівневі міжнародних стандартів. Унормування швацької термінології через усунення синонімії, варіантності, вилучення непродуктивних словотвірних типів сприятиме поліпшенню системної організації української термінології швацької промисловості.

Пропонований до обговорення проект українсько-російського тлумачного словника термінів швацької промисловості не має аналогів в українській лексикографії. Лексичні одиниці, які варто внести до словника, зафіксовано в сучасній літературі зі швацької промисловості (підручниках, навчальних довідниках, наукових посібниках, спеціальних монографіях), енциклопедичних словниках, державних стандартах, інструкціях, положеннях, каталогах, прейскурантах та інших матеріалах зі швацького виробництва, доступ до яких іноді обмежений. Сьогодні ми лексикографічно опрацьовуємо близько чотирьох із половиною тисяч термінів-слів і термінів-словосполучень. Але робота з фаховими текстами триває, тому обсяг словника збільшується. У цьому словнику будуть ураховані всі зміни, які відбулися в теоретичному осмисленні термінологічних норм. Основним завданням авторів такого словника має стати не тільки унормування української лексики швацької промисловості, а й використання невичерпних багатств української мови.

1. *Антипова О. Г., Баев Г. М.* и др. Русско-украинский толковый словарь швейного производства. — К., 1974. — 184 с.

O. Romanova

LEXICAL CODIFICATION OF TERMS OF SEWING INDUSTRY

The article analyzes terms of sewing industry given in the special terminographical work. The proposition of codifying sewing terms is stated.

К e y w o r d s: criterion, standard, vocabularies, lexical codification, unification, standardization, sewing industry, terms.